

Ekskurs: her kan det kun strejves, men det er vigtigt at være opmærksom på, at litteraturen ikke blot fungerer i offentligheden slet og ret, men at den samtidig kan placeres og historisk er blevet det (o. 1900) som det centrale dannelsesinstitut i den del af de kapitaleksterne sektorer, der er nødvendig for kapitalreproduktionen, nemlig skolen, specifikt gymnasiet. De relationer, der herved opstår mellem den litterære institution og uddannelsessektoren bør naturligvis ikke falde udenfor en litteratursociologisk refleksions rammer. Ekskurs slut.

Noter

Dette arbejdsrapport er et uddrag af et langt mere omfattende udkast til en bog om elementær litteratursociologi som skal udkomme i efteråret 1973. Den omfattende problemopstilling, som dette arbejdsrapport er et uddrag af, kan ikke oparbejdes på disse sider.

Det er derfor heller ikke muligt her at angive de kilder og forståelsesformer, som er forudsat i de foregående sider. Foruden en forståelse af den marxske teori, der har sit udgangspunkt i tyske marxinterpretationer, eksempelvis i kredsen omkring tidsskriftet *Probleme des Klassenkampf*, trækker fremstillingen på mange kilder, hvoraf den vigtigste i denne del af arbejdsrapporten er Jürgen Habermas bog om *Borgerlig Offentlighed*, udgivet på Fremad 1971.

1) Jvf. indledningen til Raymond Williams *Culture and Society*, NY 1968.

2) Jvf. efterskrift til *Barokkens Lejlighedsdigtning*, Munksgaard 1973.

3) Kategorien afgørende for argumentationen i Jürgen Habermas bog om *Borgerlig Offentlighed*, hvor dens tilblivelse rekonstrueres.

Jette Lundbo Levy

Kvinden som bevidsthedsproducent*)

Omsætningens eller vareudvekslingens sfære, som danner rammen om køb og salg af arbejdskraft, er faktisk et sandt paradys for de medfødte menneskerettigheder. Her hersker intet andet end frihed, lighed, ejendom og Bentham. (Marx: *Kapitalen* 1. Bog b. 1 s. 292).

Titlen er ikke udtryk for, at jeg har nogen færdigudarbejdet teori at stille op, men at jeg vil forsøge at beskæftige mig med nogen både teoretiske og konkrete problemer i forbindelse med emnet. Det jeg kommer til at beskæftige mig med bliver på sin vis meget konkret og begrænset, fordi jeg udelukkende vil eksemplificere problemerne ved en enkelt skribent, der til gengæld opnåede et omend problematisk så dog samtidig et bevidst forhold til sin rolle som kvindelig skribent. Ud fra Victoria Benedictssons situation som skribent i en bestemt historisk situation, vil jeg prøve at få fat i nogen specifikke træk i kvindens situation som bevidsthedsproducent, samtidig med at disse specifikke træk ikke er mere specifikke end at de må forstås og forklares i sammenhæng med og i forhold til de ideologiske niveauer, som fungerer og er dominerende i samtiden og i forhold til hele den historiske situation. Omvendt kan denne beskæftigelse med den specifikt kvindelige bevidsthedsproducentssituation bruges til at sige noget mere præcist om de ideologiske niveauer i deres forhold til hinanden.

Kvinden som bevidsthedsproducent er samtidig medlem af en undertrykt gruppe: kvinderne (hvis undertrykkelse og undertrykkelsesformer selvfølgelig ikke er noget universelt, men nøje bestemt af den dominerende produktionsmåde), derved kommer hun med nogen andre og specifikke interesser ind i et i forvejen afgrænset system af ideologiske niveauer; den specifikke situation og de symptomer, den afføder, kan bruges til at afsløre modsigelser i det der forekommer selvfølgelig både sammenhængende og afgrænset i forhold til hinanden. En påstand som jeg vil sætte her er, at beskæftigelsen med den specifikke bevidsthedsproducent-situation, som er kvindens, ikke er et område, som kan isoleres i en særlig slags kvindernes historie, som de så kan bruge til at befri sig med, men at det er noget som

*) Manuskriptet er en nærmere udarbejdelse af en forelæsning i en forelæsningsrække om kvindens historie på Institut for litteraturvidenskab i København.

det er nødvendigt at beskæftige sig med for at skaffe sig viden om samfundstotaliteten på et givet historisk tidspunkt.

Ideologiske niveauer og den historiske situation.

Udtrykket ideologiske niveauer er ikke tilfredsstillende, idet det er upræcist, først og fremmest fordi det er for abstrakt. Det skal forbindes med et ideologibegreb, der bestemmer ideologier som del af en produktionsmåde, ideologier som samtidig med at de i sidste instans er bestemt af det økonomiske niveau er forholdsvis autonome, knyttet til systemer og institutioner, ligesåvel som de er forbundet med hinanden i komplicerede samspil, hvor et ideologisk niveau kan tænkes at være årsag til ændringer eller udformningen i et andet o.s.v.¹⁾ I udtrykket ideologiske niveauer ligger en opfattelse af ideologier som fordrejet bevidsthed, men samtidig en bevidsthed, der repræsenterer nogen reelle forhold. Forestillingerne om frihed og lighed repræsenterer bevidsthedsformer der kan udledes af det enkle varebytte og er samtidig knyttet sammen med denne simple bytteforms omslag til den fuldt udviklede kapitalistiske produktionsmåde og dermed grundlaget for borgerskabets økonomiske, politiske og ideologiske dominans. Samtidig med at disse forestillinger universaliseres og institutionaliseres i takt med kapitalformens udvikling får de karakter af stadig mere fordrejet bevidsthed i forhold til de forhold der virkelig sætter sig igennem. Det er sådanne komplicerede forhold mellem repræsentation og fordrejning af ideologiers tendens til at gøre sig autonome, Marx med sin ironiske skrivemåde, hvor han tager ideologien på ordet og lader den være handlende subjekt, demonstrerer uden direkte at formulere relationerne i begreber. Da disse forbindelser og repræsentationer bl.a. er skitsens objekt, vil jeg lade disse bemærkninger være tilstrækkelige.

Jeg skal ikke her give nogen længere redegørelse for den historiske situation i Norden/Danmark i 1870erne og 80erne, som historien her foregår i. Den dominerende tendens i denne, hvorudfra de forskellige politiske modsætninger og kampe må forklares, er ændringen i produktionsmåden til storindustriell produktionsmåde med kapitalkoncentration og denne produktionsmådes dominans over og omstrukturering af andre samtidig eksisterende produktionsmåder. En følge heraf er den grundlæggende ændring i klassestrukturen med et lønarbejderproletariat, der efterhånden organiserer sig og dermed også danner basis for en samling af den underklasse af isolerede lønarbejdere, som også tidligere har eksisteret og en foreløbig splittelse i forskellige fraktioner i borgerskabet omkring

visse gruppers opgivelse af tidligere privilegier, en opsplitelse som giver sig udtryk i voldsomme ideologiske afgrænsninger. Disse grundlæggende ændringer har til følge, at en ny rytme til afløsning af kongerækken og de litterære tiår bliver dominerende i beskrivelsen af historien; klassekampen og økonomiske kriser.

Kvinderne i den historiske situation og i de ideologiske niveauer.

En af de ting der svækker og vanskeliggør den begyndende kamp mellem lønarbejde og kapital er foruden den mangelfulde teoretiske udvikling de store lønforskelle mellem mandlige og kvindelige arbejdere.²⁾ De store lønforskelle mellem kønnene betyder splittelse og mangelfuld organisation, fordi arbejdsgiverne kan udnytte kvindearbejdet til løntrykkeri. Denne praksis støttes af den dominerende ideologi om de naturgivne forskelle mellem kønnene. Forskellene mellem mands- og kvindelønningerne (og det var ikke småforskelle det handlede om) fastholdes, hver gang de fra svagt organiserede kvindegrupper søges antastet; forskellene legitimeres af borgerlige økonomer, der henviser til den generelle stigning i gennemsnitslønnen som et udtryk for den generelle forbedring. Forskellene forklares ud fra de biologiske forskelle mellem mand og kvinde, ligesom der er naturgivne kønsforskelligheder, er der naturgivne lønforskelligheder, kvinden producerer og konsumerer mindre end manden. Denne argumentation på grundlag af den biologiske argumentation har ikke alene en funktion i forhold til opretholdelse af en økonomisk praksis, den har samtidig en væsentlig ideologisk funktion. Ved henvisningen til det naturlige som det egentlige grundlag for kalkulationer, fremstår arbejdslønnen og hele det kapitalistiske system som udtryk for et retfærdigt og videnskabeligt kalkulerbart forhold mellem løn og arbejde. Lønnen bliver derved tilsyneladende et udtryk for arbejdets reelle værdi.

De arbejdskampe som starter i 70erne og fortsættes med fornyet kraft i 80erne efter fagbevægelsens reorganisering kommer til at forløbe omkring en ensidig fokusering på at få hævet gennemsnitslønnen (især fra mændenes side, idet det var mændene der reelt fik den største del af lønforbedringen).³⁾ Koncentrationen af arbejdskampene omkring lønforbedringen var indlysende og nødvendig i den konkrete historiske situation, men den udformning som kravene i praksis har, hvor man fra den borgerlige økonomi i økonomiske forhandlinger overtager og accepterer begrebet gennemsnitsløn er betydningsfuldt, fordi det i praksis viser konsekvenserne af det teoretiske niveau inden for den socialistiske

bevægelse, idet denne praksis som udtryk for den strategi teorien kan afføde, også er en forlængelse af dette og er med til at pege på dets begrænsninger.

Med det teoretiske niveau inden for den socialistiske bevægelse tænker jeg først og fremmest på det grundlag, der blev lagt af Louis Pio med hans agitation fra 71–72 og 75–76 i *Socialistiske Blade* og *Socialisten*. Pios teoretiske indsats må endda betragtes som et højdepunkt i den tidlige socialistiske bevægelse, der efter sammenbruddet af I. Internationale og ledernes forsvinden bevæger sig i stadig mere revisionistisk og teoriløs for ikke at sige teorifjendsk retning. Dette bliver ikke grundlæggende anfægtet og udvidet før 1889 med Gerson Triers og Nikolaj Petersens kritik af den socialdemokratiske praksis og mangel på teoretisk indsigt i marxismen og klassekampens grundbegreber i det oppositionelle blad "*Arbejderen*", og det er karakteristisk, at disse to kort efter ekskluderes og isoleres i et lille revolutionært udbryderparti.⁴⁾

Den gennemgående tendens i Pios teori er dels, at han ser kampen for socialisme som en fortsættelse af kampen for menneskerettighederne, og at den er lasalleansk mere end den er marxistisk trods tilknytningen til I. Internationale. Pio forestillede sig, at arbejderklassen ved at hæve lønnen og få sænket arbejdstiden, efterhånden kunne nå frem til at få betalt arbejdets reelle værdi og ad den vej udslette skellet mellem lønarbejder og kapitalist. Sammen med disse forestillinger hænger også en manglende analyse af statens rolle i klassekampen, han betragter staten som en institution, der kan stå over de klassemæssige modsætninger: "Thi Staten er ikke et aktieselskab, hvor de, der har de fleste Aktier, ogsaa skal have de fleste Stemmer, men Staten er en moralsk institution, der har ligesaa uafviselige Pligter ligeoverfor den ringeste af sine Borgere som ligeoverfor Millionæren." (*Socialistiske Blade* II 1871).

Med henvisning til den manglende teori kan man sammenfattende sige, at proletariatet ideologisk var usynligt, d.v.s. det besad ikke midler til at kæmpe mod og afsløre de dominerende og herskende ideologier, tværtimod er den socialistiske teori hele tiden åben for indflydelse fra disse f.eks. fra den positivistiske sociologis organismetænkning. Denne ideologiske usynlighed også for den radikale del af borgerskabet hænger selvfølgelig også uløselig sammen med den samfundsmæssige praksis, og at teorien i dens danske udformning kun er i stand til at omfatte en lille del af den samfundsmæssige helhed, det økonomiske, og kun i ringe grad ideologiske sammenhænge.

Jeg er ikke her i stand til at udrede og forklare den komplicerede

udveksling mellem de forskellige politiske og ideologiske niveauer, der på dette tidspunkt fungerer inden for borgerskabet og klasser der har delvis fælles interesser med dette, godsejere og storbønder; ligesom småborgerskabet også har en speciel rolle i perioden, idet dele af det på grund af dets pludselige tab af indflydelse og økonomisk magt, ideologisk kan få en kritisk funktion ved at negere den storkapitalistiske udviklings symptomer (jfr. f.eks. Herman Bangs og dele af Pontoppidans forfatterskab). Det ideologiske niveau, det først og fremmest bliver vigtigt at beskrive i forbindelse med kvinden som bevidsthedsproducent bliver den radikale del af borgerskabet, fordi det er her forestillingerne om kvindernes frigørelse formuleres og samtidig indgår i den mest omfattende ideologiske sammenhæng.

Den radikale del af borgerskabet kan ikke præcist afgrænses – undtagen ved en tilsyneladende isolation – men kan forsøgsvis bestemmes som en kvantitativt lille gruppe af intellektuelle, knyttet til universitetsmiljø og andre højere uddannelser, disse institutioner som nu under industrialiseringen er ved at differentieres henimod mere specielle uddannelser, som direkte indgår i produktivkræfternes udvikling eller som styrende og planlæggende funktioner i den industrielle produktions- og distributionsproces.

Samtidig hermed begynder denne gruppe at opfatte sig selv og er objektivt mere synligt vareproducerende for et frit marked af bevidsthedsprodukter. Dette hænger igen sammen med produktivkræfternes udvikling og de dermed forbundne politiske strukturer, der får betydning for avisernes udvikling og vækst, den offentlige meningsdannelse bliver mere heterogen og får sin scene i avisen snarere end i den litterære institution. Benjamin viser, hvordan varemarkedet inden for bevidsthedsproduktionen i analogi med modeindustrien domineres af nyhedsværdien som det mest koncentrerede udtryk for varens fetichkarakter: "Les magasins de nouveauté kompletteras av tidningar. Pressen organiserar de andliga värdernas marknad, där det til en början uppstår en hausse." (Paris det 19. århs hovedstad. Bild och dialektik s. 109).

Den radikale del af borgerskabet bliver den gruppe der efterhånden får tilkæmpet sig magten inden for det område af bevidsthedsproduktionen, der tidligere omfattede den almene dannelse med centrum i kunsten og dertil grænsende områder, forestillinger om moral, opdragelse o.s.v. Det fungerer ideologisk på to måder. Dels producerer det en destruktivering af de værdier der er knyttet sammen med enevælden og den handelskapitalistiske periode, hvis institutionaliserede udtryk er statskirken. Dels

producerer det en strukturering af nye værdier, som er en videreførelse af de borgerlige frihedsideer fra den franske revolution, frihedsideer som nu udformes og knyttes til individets frigørelse fra en tyngende samfundsmagt med individet som subjekt for den historiske udvikling. I denne historiske situation er billedet af det frie individ knyttet sammen med forestillinger om de befriende muligheder, som lå i naturvidenskabernes udvikling, især i det nye billede som udviklingsteorien producerede, mennesket som et biologisk og på grundlag af biologien et psykologisk forklarligt væsen i stedet for et teologisk forklarligt væsen (men altså ikke som et socialt forklarligt væsen).

Denne skitse mæssige beskrivelse af det radikale niveauets funktion som et led i borgerskabets kamp for at opnå den ideologiske magt over elementer fra feudalismen og enevælden i institutioner og ideologiske systemer dementes ikke af de mange elementer af kritik af det bestående samfund og dets institutioner, som findes i dette ideologiske niveau, idet kritikken, når den konfronteres med de virkelige modsætninger ofte viser sig at være af abstrakt og isoleret karakter. Ved at bevæge sig et stykke bagud i historien og sammenligne Frederik Dreiers virksomhed med Brandes', som er den der mest sammenhængende repræsenterer denne ideologi (det betyder ikke at han gør det uden modsigelser), kan man hos Dreier aflæse Brandes ideologiske funktion.

Samtidig med at Dreier beskriver de grundlæggende modsætninger i samfundet og herudfra nødvendigheden af underklassens organisation og overtagelse af produktionsmidlerne, så må han også lave en ideologikritik af de ideologiske institutioner, som virker hæmmende for en videreudvikling af produktivkræfterne, idet denne udvikling er nødvendig for at der skal opstå en virkelig arbejderklasse. I denne ideologikritiske virksomhed angriber Dreier de samme institutioner som Brandes: skolen, universitetet, videnskabens udvikling, og kvindeundertrykkelsen, den litterære institution og først og fremmest kirken og den dominans den udøver over de andre institutioner. At han iøvrigt gør det mere radikalt og tilbunds gående end Brandes, skal jeg ikke forsøge at dokumentere her.

Kombinationen af destrukture og strukturering får nogen væsentlige tematiseringer i den litterære produktion og i de dertil grænsende områder af bevidsthedsproduktionen. Her bliver det igen nødvendigt at foretage en afgrænsning. Jeg skal nøjes med at give et eksempel som til gengæld også er en væsentlig tematisering inden for det ideologiske niveau, og som har direkte betydning i bestemmelsen af de ideologiske betingelser for kvinden som bevidsthedsproducent. Denne tematisering er forestillingen om drifter-

nes frigørelse og udfoldelse uden for ægteskabelige og samfundsmæssige institutioner. Tematiseringens væsentlighed kan dels aflæses af en række romaner fra 70erne og 80erne som har drifternes frigørelse som hovedtematisering, og dels af den dominans sædelighedsspørgsmålet havde i den offentlige debat, som kulminerede i "Sædelighedsfejden", hvor også en række politiske modsætninger var involveret i og bestemte frontdannelsen.

Kravet om drifternes frigørelse forudsatte en analyse, der så ægteskabet som norm for driftudfoldelsen som tyngende for individet. Men det var ikke en analyse, der så ægteskabet og driftundertrykkelsen som led i en økonomisk helhed, ligesom den ikke beskæftigede sig med de materielle muligheder for drifternes frigørelse; dårlige muligheder for at benytte prævention, også ideologiske, og prostitutionen som forklarlig ud fra kvindernes placering i den kapitalistiske produktionsmåde. Det er symptomatisk for begrænsningerne i dette ideologiske niveau, at driftundertrykkelsen og deformationen forklares som et resultat af fordomme, og drifternes frigørelse, især hos kvinderne, som udelukkende afhængig af disse fordommes udryddelse. I sammenhæng med den destrukturerende/strukturierende funktion i opbygningen af borgerskabets ideologiske magt, betyder kravet om drifternes frigørelse, især for kvindernes vedkommende, et forsøg på at få de nye "værdier" den naturalistiske forklaring af mennesket og frigørelsen fra kirken som den dominerende moralproducerende institution, til at blive konkret levet ideologi inden for borgerskabet.

En del af de angreb kvinderne – tilsyneladende ud fra konservative og reaktionære forestillinger – retter mod de radikale forestillinger om drifternes frigørelse, tenderer mod at gennemskue, ganske vist ud fra et specifikt kvindeligt synspunkt, hvordan denne ideologi er abstrakt og uhistorisk; den vil i den historiske situation i højere grad udsætte alle kvinder for at blive udbyttet og gjort til varer, seksuelt og økonomisk på grund af disse to niveauers sammenfiltrering for kvinder.⁵⁾

I forlængelse af forestillingen om drifternes frigørelse må man se kravet om kvindens frigørelse i det radikale niveau. Det er først og fremmest et krav om individuel frihed, ret til selvudfoldelse og seksuel lighed, det er igen symptomatisk, at man, når man diskuterer økonomi og placering i produktionen, forestiller sig kvinderne placeret et eller andet sted inden for bevidsthedsproduktionen. De forestillinger, som jeg stærkt sammentrængt har gengivet her må man først og fremmest tilregne mændene i de radikale miljøer f.eks. Georg Brandes.

Den borgerlige kvindebevægelses hovedkrav er en gennemførelse af lige

borgerlige og politiske rettigheder for kvinder, samt uddannelsesmuligheder, som i praksis falder sammen med kapitalens behov for mere arbejdskraft i de lavere mellemlag til at varetage underordnede funktioner i forbindelse med kommunikation og distribution af varer. Begrænsningerne i denne kvindebevægelse er så indlysende og så ofte demonstrerede, så der kun er grund til at repetere her. Det er kun en lille gruppe, der drager fordel af de opstillede krav. Mange af dem tjener i virkeligheden til at stabilisere og udbygge det bestående samfund, ligesom de isolerede krav om politiske rettigheder tjener til at styrke ideologien om det bestående samfund som byggende på grundlæggende friheds- og retfærdighedsbegreber.

I det radikale niveau inden for borgerskabet har kvinderne altså en væsentlig placering i mobiliseringen og legitimeringen af frihedsidealene, det er den undertrykte gruppe, man umiddelbart kan pege på, uden at skulle beskæftige sig med de samfundsmæssige modsætninger, der gør den isolerede sætten individet frit til en mere og mere tydelig abstraktion.

Den ideologiske virksomhed jeg kaldte destruktivering og strukturering i forhold til feudale og nationale ideologiske sammenhænge får for det litterære system, hvis producenter for en stor del kan tilregnes det niveau, også den konsekvens, at der i sammenhæng med den udvikles nogen bestemte litterære produktionsmidler eller teknikker.

Den dominerende ideologi som sammenfatter alle disse tekniske bestræbelser er forestillingen om den sande – også i videnskabelig forstand – virkelighedsbeskrivelse og dens frigørende betydning. Den måde den realiseres på i udviklingen af teknikker, der først og fremmest er beskrivelsesteknikker, er centreret omkring teknikker der registrerer det ubevidste hos individet og præcisering og isolering af tingslige overfladefænomener. Disse teknikker løsrives og får selvstændig historie og værdi, de udtrykker litteraturens varefunktion og er tæt forbundet med pressens organisation af bevidsthedsproduktionen som varer, hvis nyhed er en garanti for deres bytteværdi.

Her vil jeg standse i min ufærdige og skematiske oversigt over nogen af de sammenfiltrede ideologiske niveauer. Det er i denne sammenhæng kvinden fra småborgerskabet kommer ind som bevidsthedsproducent. Hun kommer ind i den med begrænsninger, som er specifikke for hende: mangel på uddannelse, isolerede, men også anderledes erfaringer, mangel på teknik og sprog på grund af uddannelsessystemet. Hun skriver i forhold til polariserede forestillinger om kvinden som tilsyneladende også dækker over en virkelig konflikt; de konservative forestillinger om kvinden med en

ud fra biologien begrænset samfundsrolle, som i realiteten er en henvisning til en privat rolle; og i forhold til det radikale niveau, der har brug for kvindelige bevidsthedsproducenter, men som samtidig har udstukket den vej, frigørelsen skal foregå ad og en litterær teknik, der hænger sammen med den.

Sammen med det specifikt kvindelige hænger en anden levet opfattelse af den samfundsmæssige virkelighed, som til gengæld tilsyneladende er privat, d.v.s. den skal overskrides. Som undertrykt gruppe har de også nogen andre erfaringer end mændene fra deres egen klasse, disse knytter sig til varerelationen, i forbindelse med den herskende ægteskabspraksis, hvor de har erfaringer om sig selv og deres seksualitet som vare, og af bevidsthedsproduktionens varekarakter, fordi den er deres eneste mulighed for økonomisk uafhængighed.

Udvidet symptombeskrivelse og forklaring på grundlag af eksempler fra Victoria Benedictssons forfatterskab.

Victoria Benedictsson eller Ernst Ahlgren, som hun også hedder, er god at studere, hvis man vil have konkretiseret de generelle påstande i forhold til de ideologiske niveauer. Både i hendes skitse- og dagbogsmateriale og i hendes bøger vrimler det med symptombeskrivelser af den kvindelige bevidsthedsproducentens skizofrene rolle, som offer for ideologier, hun er på vej til at gennemskue. Jeg vil ikke her beskrive hendes liv, selvom det er spændende og patetisk nok med den ulykkelige kærlighed til Georg Brandes og det efterfølgende selvmord.*)

Det der i denne sammenhæng er af betydning er, at hun fra det anonyme småborgerliv som kvinde træder ind i historien og produktionen og også i forbindelse med de ideologiske niveauer som tidligere er beskrevet ved at knytte sig til forestillingen om kunsten som sandhed og som en overordnet værdi, der ophæver anonymiteten og underklasseforømmelsen ved at være kvinde.

Som model for denne kunstens ophævende funktion og samtidig som model for de modsætninger, hun forsøger at overvinde gennem forfatter-skabet, men også med de modsætninger i sig der bliver dets begrænsning, kan man læse den lille skitse om det adlede dyr.

*) Noget af denne historie og dens sammenknytning med den problematik, jeg her mere begrebsmæssigt prøver at beskrive er fremstillet i en blanding af dokumentation og fiktion i en historie af undertegnede "Victoria og Amalie kommer til København" (Vindrosen 72/4). I det hele taget er denne historie en af forudsætningerne for det jeg her begrebsmæssigt prøver at forbinde.

Det er en banal historie om en kvinde som tror sig inde i en videnskabelig diskussion på lige fod med en mandlig kammerat. I stedet for en diskussion om darwinisme bliver diskussionen en ironisk provokerende diskussion om den mandlige kammerats halve darwinisme, idet han opfatter manden som et væsen med sjæl, mens kvinden er et bevis på darwinismens sandhed, idet hun kun er et adlet dyr. Mere end det er den forvrøvlende påstand om kvinden som et adlet dyr er det selve diskussionens afdrejning til en pseudodiskussion, der for den kvindelige involverede viser kvindens modsætningsfyldte situation, idet den er bundet til den specifikke kvindelige situation lige meget, hvilket forsøg på overskridelse der forsøges (eks. videnskabelighed). Situationen slutter med, at det adlede dyr, den kvindelige tilhører, bider tænderne sammen i forbitelse, og hun sværger i sit inderste, en dag at anerkendes som en jævnbyrdig kammerat eller gå under.

Det er denne ophævende rolle, kunsten skal have, men den ophævende funktion opnås kun ved en negering af det kvindelige, d.v.s. ved at tilegne sig de dominerende forestillinger i det radikale niveau og de teknikker der er dominerende i den litterære produktion, og dette er igen teknikker, der idet det først og fremmest er beskrivelsesteknikker indirekte fastholder hende i det specifikt kvindelige.

Abstraktionen og derved modsigelserne i denne ophævelse gennem kunsten viser sig ved at varerelationen i forbindelse med det specifikt kvindelige afslører ophævelsen gennem kunsten som en illusion i forhold til det eksisterende marked.

Hun oplever som problematisk, hvordan produktet som er udtryk for kunst og sandhed er underlagt ganske bestemte markedsmekanismer. Produktet er kun sælgeligt og opnår kun markedsværdi, hvis det kan tilregnes nogen af de dominerende ideologiske strømninger, enten venstre-radikalismen, så det placeres i det litterære system ved at være moderne kunst og ved at placere sig tydeligt i forlængelse af ideologien om drifternes frigørelse, eller det kan være brugskunst – altså ikke kunst – med en reaktionær ideologi til højreaviserne.

At denne problematik bliver synlig og ikke kun er selvfølgelig hænger igen sammen med det specifikt kvindelige, d.v.s. hendes holdning til sædelighedsspørgsmålet. Hun ser kvindens mulighed for frigørelse gennem arbejdet og ikke gennem den frie kærlighed, jeg skal ikke her komme ind på hendes argumentation, som er lang og ofte modsigelsesfyldt, hovedpunkterne i den er, at den frie kærlighed er umulig i det nuværende samfund og kun kan tænkes i et utopisk socialistisk samfund.

Denne holdning i sædelighedsspørgsmålet, der står i klar modsætning til det radikale niveaus ideologi formuleres som en underklassefølelse. Den er en kombination af en underlegenhedsfølelse som kvinde over for mændene i den radikale intelligens, som på en gang er besiddere af kunsten og materiel ejendom og magtudøvere i spørgsmålet om kvindefrigørelse. Disse underklassefølelser er vage og af udpræget småborgerlig karakter, de finder deres udtryk i en negering af den forfinede overklassekultur over for naturen og de umiddelbart producerende som besiddende de sande menneskelige værdier.

Romanen "Penge" (1884) er tilsyneladende en pæn befrielseshistorie, som også kunne accepteres i det radikale niveau, men indirekte overskrider den på nogen punkter den radikale frigørelsesideologi og den småborgerlige negering af denne. Det er en historie om en ung pige som af sine forældre bliver solgt ind i et ægteskab med en ældre rig, tåbelig og seksuelt brutal, nyrig godsejer. Romanen viser ægteskabet som voldtægt og pigens seksuelle frustration på grundlag heraf. Gennem et venskabsforhold til en mand, selvstuderer og voksende bevidsthed om sin egen situation som offer for et system, der undertrykker kvinder ved hykleri og ved at opdrage dem i en kvinderolle, hvor de mere er varer end individer, bliver hun til sidst stærk nok til at gøre op med mandens ejendomsret over hende, gå fra ægteskabet og ernære sig ved eget arbejde. Det er en historie om en kvinde der befrier sig ved at blive til et individ.

På to punkter dementerer bogen sit uproblematisk forløb og viser begrænsningerne i frigørelsesmulighederne.

For det første kan pigen godt lide de penge, hun får ud af at blive solgt til manden, hun nyder faktisk de ting, som hænger sammen med pengebesiddelsen. Desuden er penge og tingsbesiddelsen en nødvendig betingelse for hendes bevidsthed og befrielse ved køb af bøger og frihed fra husligt arbejde. Den individuelle frigørelse er omhyggeligt vist i forbindelse med pengebesiddelse, indirekte bliver der dermed gjort opmærksom på dens begrænsninger. Samtidig sættes der også indirekte spørgsmålstejn ved selve befrielsesideologien, idet den kombineres med kvindens erotiske og økonomiske afhængighed af manden, den vises som noget der kan indgå i og forvandles af den varerelation der er dominerende i forholdet mellem mand og kvinde og forhøje kvindens værdi. Det sker i en scene, hvor heltinden forklarer en veninde, hvordan hun skal bruge selvstændigt arbejde og studeringer for at fastholde sin mand, så han ikke bliver træt af hende. (Pengar. Samladede Skrifter b. 3. 1919 s. 164–71). Befrielsesmidlerne arbejde og studeringer går samtidig ind i et kalkulerbart spil om mænd og

kaster et tvetydigt skær over befrielsesmulighederne, idet de så at sige indhentes af det specifikt kvindelige og derved får varekarakter.

Den sidste roman "fru Marianne", der er en fuldstændig negering af den radikale frigørelsesideologi, viser, men kun på en negativ og fordrejet måde, at den modsætning, hun forgæves prøver at overskride, er den kvindelige frigørelses og seksualitets forvandlen sig til en vare, det er dette hun polemisk prøver at forklare i forhold til de abstrakte frigørelsesforestillinger. Den kvindelige seksualitets fetichagtige varekarakter, at være omvarende fetich, et bevægeligt og fantastisk udstyrsstykke, der på en gang er en projektion af og en opfyldelse af de mest forskelligartede fantasier findes der mange overbevisende beskrivelser af. At denne fetichagtige seksualitet hænger sammen med en bestemt produktionsmåde angives indirekte ved at befrielsen fra den falder sammen med en social regression, en tilbagevenden, til en tidligere produktionsmåde. Heltinden befrier sig ved at opgive alle forestillinger om selvstændighed — også seksuelt — og fuldstændig integrere sig i en landhusholdning af feudal karakter med en patriarkalsk familiestruktur, hvor kvinden til gengæld er producent af umiddelbart synlige brugsværdier. Gennem denne regression af social og økonomisk art opnås på en bagvendt måde en overskridelse af det specifikt kvindelige, idet dette i den halvfeudale produktionsmåde og familiestruktur indgår i et hieraki af autentiske og naturlige (i modsætning til kulturelle) værdier. Derved får løsningen og overskridelsen også en tydelig småborgerlig karakter, den er først og fremmest en negering af det moderne.

I forhold til de dominerende ideologiske niveauer kommer Victoria Benedictsson til at beskrive symptomer ved kvindens undertrykkelse, der går ud over en beskrivelse af kvindens situation som noget isoleret ved at vise varefetichismen som dominerende både i den kvindelige seksualitets samfundsmæssige funktion og i de isolerede befrielsesforsøg. Hendes begrænsning er, at hun ikke er i stand til at tematisere og forklare denne varerelation som andet end noget specifikt i forholdet mellem mand og kvinde. Ligesom forbindelsen til samfundstotaliteten og markedsmekanismer der sætter sig igennem kun tydeligt etableres og tematiseres i dagbøger og breve, de kan kun afdækkes ved en læsning af det, der ikke eksplicit er tematiseret i de litterære værker. Hvor hun begynder at gennemskue den omkring kunstens varekarakter, kommer hun igen til at anskue det i forbindelse med noget specifikt kvindeligt.

En væsentlig forklaring på begrænsningen finder vi ved at vende tilbage til begyndelsen, til kombinationen af ideologiske niveauer. Af størst

betydning i denne kombination er det radikale niveauets dominans med kunsten og naturvidenskaben som de områder, hvor man kunne hente viden om samfundsmæssige forhold, og denne ideologis isolering af driften og kvindefrigørelsen til et spørgsmål om individuel befrielse; på den anden side den socialistiske teoris svage udvikling og økonomisme, der ikke formåede at kontestere den borgerlige ideologi. Og i denne kombination den kvindelige bevidsthedsproducents bundethed til de specifikt kvindelige tematiseringer, dels ved de litterære teknikkers udvikling, og dels ved det litterære markeds organisering, hvor den kvindelige bevidsthedsproducent som kvindelig bevidsthedsproducent har speciel nyheds- og dermed bytteværdi.

Som afsluttende bemærkning vil jeg gerne slå fast, at når jeg bruger ordet symptomer, så skal det ikke forstås med et "kun" indføjet foran, "symptomerne" er blandt andet betingelsen for at kunne lave beskrivelsen af de ideologiske niveaues kombination.

Jette Lundbo Levy

Marts 1973

*Institut for nordisk filologi,
afdeling for litteratursociologi*

Efterskrift.

Diskussionen på seminaret har yderligere overbevist mig om det skitse-mæssige i det foreliggende og har tydeliggjort en masse mangler. Det er teoretiske mangler i forbindelse med ideologibegrebet og litteraturens status i forhold hertil. I denne forbindelse og i forhold til kapitalens udvikling og sætten sig igennem, mener jeg Peer E. Sørensens oplæg er væsentligt, måske kan den kvindelige bevidsthedsproducents situation læses ind i en almen opløsning af den litterære institution som del af en sammenhængende og kritisk borgerlig offentlighed. Endvidere er der mangler i belysningen af de ideologiske niveauer og deres klasse-mæssige grundlag, især i forbindelse med bondeklassens økonomiske og ideologiske rolle. Endelig den summariske tilkobling til de litterære værker specielt i forbindelse med udtrykket litterære produktionsmidler og såvel bestemmelsen som konkretiseringen af dette begreb, og også en manglende belysning af andre skribenters brug af regressionen til tidligere

produktionsmåder (f.eks. Strindbergs agrarsocialisme). De mange mangler har derimod ikke overbevist mig om, at forsøget på at læse det litterære værk ind i de ideologiske niveaues kombination er ufrugtbar i litteratursociologiens nuværende situation.

JLL
Maj 73

Noter:

- 1) De vigtigste kilder til denne opfattelse af ideologibegrebet er Althusser: Om ideologiske statsapparater, (m. forbehold) Balibar i "Att läsa Kapitalet" II, Morten Thing: Litteratur og ideologi. Kurasje 1973.
- 2) Karen Sandvad: Den kvindelige fagbevægelse i København. Arb. for arbejderbevægelsens historie I. 1973.
- 3) ibid.
- 4) Dansk socialistisk teori v. JLL og Morten Thing. 1973.
- 5) F.eks. Elisabeth Grundtvig: Kvindens sædelige lighedskrav. Kvinden og Samfundet 1887.